

Moure, T. (2012): *Queer-emos un mundo novo. Sobre cápsulas, xéneros e falsas clasificacións*. Vigo: Editorial Galaxia. 125 p.

A palabra é o meu dominio sobre o mundo.
Clarice Lispector

Teresa Moure, alén de doutora en Lingüística Xeral e profesora da Universidade de Santiago de Compostela, é unha escritora que cre na utopía e que non renuncia á rebeldía literaria e ensaística desde a periferia, como muller e galega. O seu último ensaio, *Queer-emos un mundo novo*, permitiulle acadar o premio Ramón Piñeiro de Ensaio, un recoñecemento que obtivera uns anos antes con *Outro idioma é posible* (2005). Constitúe un texto no que retoma a concepción da linguaxe como un artefacto co que exercer poder e no que reivindica a insumisión ante a invisibilización das mulleres na codificación das linguas. Alén diso, inclúe unha importante crítica á inoperancia de moitos axentes que poderían ter promovido solucións a este problema: as academias, por seren sectores reaccionarios ás propostas de mudanza ortográfica emanadas desde diferentes sectores sociais; as universidades e facultades de filoloxía por non ofrecerem información a un estudantado educado unicamente para o mercado laboral; ou a disciplinas científicas como a sociolingüística que reparan en diferenzas sociais mais eluden a variábel de xénero como obxecto dos seus estudos.

Teresa Moure defende a inclusión do termo feminino nos discursos, unha reivindicación que xa foi levada a cabo desde os anos 80 polo activismo feminista da segunda vaga, cuxo principal foco de preocupacións estaba vinculado con analizar a imaxe que se proxecta socialmente das mulleres. Este movemento interpretou as linguas como un medio máis de representación social que precisaba ser (re)pensado porque a subordinación secular e o sometemento das mulleres tiña provocado o desenvolvemento dun forte carácter androcéntrico nas linguas. Este movemento xustificaba a depuración lingüística argumentando que cando as persoas están expostas repetidamente aos estereotipos estes serán adoptados como algo natural, reproducindo así a orde social simbólica establecida polo *patriarcado*. En postulados coma este tiveron forte influencia as propostas radicais da relatividade lingüística

de Sapir e Whorf defendidas desde o marco teórico da antropoloxía de preguerra. Esta hipótese nunha versión rigorosa implicaría que non podemos afastarnos da conceptualización que nos impón a nosa lingua inicial. Non obstante, Teresa Moure puntualiza que, nunha versión débil da mesma, podemos aceptar que exista a posibilidade de que as persoas eduquen a súa sensibilidade crítica de maneira que lles sexa posíbel saír da determinación de pensamento que lles impón a lingua nativa. Polo tanto, desde esta perspectiva matizada, a posibilidade de poder mudarmos as linguas convérteas nunha ferramenta imprescindible con capacidade para influír na modificación do pensamento herdado e, polo tanto, tamén das desigualdades que induce nos individuos.

A liña de investigación do feminismo da segunda vaga que analizaba as diferenzas dun suposto estilo de fala feminino e outro masculino presentou importantes problemas teóricos que se foron (re)pensando nos últimos trinta anos. Con todo, sempre continuou con forza estoutra vía que intentaba visibilizar como o sexismo se fai explícito indirectamente na linguaxe e como a linguas deben ser modificadas. Tal e como apunta Teresa Moure, as pioneiras do movemento de depuración lingüística denunciaron que a raíz da discriminación de xénero non era que a sociedade fose sexista e iso impregnara a vida social. Polo contrario, a súa atención centrouse en analizar mecanismos aparentemente inocuos, entre os que se encontraba a linguaxe, que servían de vehículo para perpetuar e lexitimar o sexismo. Os traballos desta época amosaron trazos de lingua que discriminaban as mulleres, facendo especial fincapé no masculino xenérico, unha solución gramatical que emprega as formas morfolóxicas masculinas para referir un grupo de individuos humanos heteroxéneo. A aplicación práctica materializouse na elaboración de múltiples manuais de linguaxe non sexista.

Neste ensaio, Teresa Moure postúlase abertamente contra as reaccións que rexeitan os movementos de depuración lingüística, exemplificando nas institucións académicas e argumentando que as súas xustificacións están en consonancia con oposicións históricas a propósito doutras solucións, hoxe maioritariamente aceptadas, como a feminización das profesións. No momento en que as mulleres se incorporaron a actividades sociais que antes lles estaban vedadas, comezouse a reivindicar desde os círculos feministas a creación de novas denominacións en feminino. Non obstante, as academias cuestionaron unha solución que na maior parte dos casos contemplaba unicamente substituír o morfema de xénero -o por -a.

Considera que as academias tenden a ser refractarias ás innovacións baixo argumentos científicistas dos que se serven para evitar ter que intervir en asuntos que poderían provocar incomodidades políticas. Non obstante, ignorar a problemática non é unha solución inocua porque implica apoiar o emprego de formas agresivas de cara a certos colectivos sociais só por seren as tradicionais. Tal e como apuntou Cameron (1995), o problema das innovacións é que coa súa aparición elimínase a neutralidade política porque a posibilidade de escolla provoca que calquera persoa que empregue unha lingua estea a declarar indirectamente a súa posición ideolóxica con respecto a cuestións como a discriminación por xénero, raza, etc.

Todo intento de depuración lingüística serve para cuestionar a idea de que a linguaxe é neutra. Tal e como apunta Moure, esta afirmación serviría para rexeitar as argumentacións de persoas que se posicionan contra o sexismo mais que consideran que a linguaxe non debe ser modificada porque non funciona como mecanismo de asentamento do machismo. Polo contrario, cre que para que existan valores como a xustiza ou a liberdade primeiro temos que elaboralos e conceptualizalos lingüísticamente: “a linguaxe non é un adorno, non é o vestido dos pensamentos; é, máis ben, os tixolos e o cemento con que construímos eses pensamentos” (p. 77). De feito, os movementos de pensamento alternativo historicamente atenderon aos matices da linguaxe pois, tal e como apunta Moure, entre nacionalistas non significa o mesmo *nación* que *país*. Non se trata dunha simple preferencia terminolóxica.

Queer-emos un mundo novo, convidanos a facer unha aproximación ás teorías da construción e a *performance* que emerxeron na década dos 90 e que supuxeron unha mudanza substancial na visión sobre o sexo/xénero e as diferenzas entre a categoría binaria da masculinidade e da feminidade. As propostas Queer, xorden da idea de que é difícil demostrar cales son os elementos lingüísticos que diferencian homes e mulleres. Nos últimos anos, a influencia de Foucault, Derrida, ou Butler, provocou que o xénero pasase a ser interpretado como unha construción social que selecciona a existencia de trazos atribuíbeis á masculinidade e feminidade mais que non poden ser directamente atribuídos a homes e mulleres. Polo contrario, interprétase que as persoas son moi complexas e diversas, que empregan roles de xénero híbridos e que visibilizan a identidade resultante dependendo do contexto ou de diferentes finalidades comunicativas. Tal e como apunta Moure, “hai tantos xéneros como individuos e nin sequera cada suxeito ten que permanecer instalado nesas celas toda a vida. As persoas cambian” (p. 19).

Estas novas propostas intentan integrar na reivindicación feminista a homosexualidade, travestismo, hermafroditismo, etc. Como consecuencia, a categoría *muller* deixa de definirse en termos biolóxicos ou en función dos roles sociais, para pasar a definirse en termos políticos. De feito, o interesante da teoría Queer, non é tanto ampliar a tipoloxía de xéneros senón negociar os límites “preguntármonos como se crean, como se regulan e como se contestan ou, o que é o mesmo, como se destrúen” (p. 41). A finalidade, segundo Moure, debe ser analizar as consecuencias que teñen as prácticas hexemónicas sobre os individuos e alertar de como certas reivindicacións acaban tamén fortalecendo o pensamento tradicional ao presentar as novas identidades como diferentes ao que é normal. A única maneira de romper coa heteronormatividade é dicir que nada é permanente. Non se trata, pois, de reclamar a normalidade para un amplo abano de identidades senón de cuestionar a propia noción de *normalidade*.

Moure subscribe en varias ocasións as palabras de Deborah Cameron, unha prestixiosa lingüista da universidade de Oxford que publicou numerosos artigos que tiveron unha influencia notábel na bibliografía básica sobre a análise da vinculación existente entre xénero e linguaxe. Cameron (1994) criticou que o movemento feminista se tiña limitado durante moito tempo a procurar patróns lingüísticos comúns á fala das mulleres xustificando a súa aparición como consecuencia da dominación masculina. Criticou esta liña porque, ao considerar a existencia de dúas categorías fixas ás que se lles atribúen particularidades diferentes, estamos asumindo implicitamente que os suxeitos só poden ser adscritos neses dous compartimentos estancos que identificamos como “muller” e “home”. O resultado é que, se asumimos que a identidade de xénero é un trazo inherente aos individuos que se materializa do mesmo xeito en todos os contextos, non poderemos explicar moitas das nosas experiencias persoais que non concordan coa idea de que as mulleres son corteses ou que os homes controlan as conversas. Para apoiar estas afirmacións, Moure fai unha análise crítica das teorías lingüísticas da oposición binaria estruturalista e defende a existencia de modelos lingüísticos non-discretos. O problema residiría, pois, na existencia dunha socialización en valores que prima certos trazos atribuíveis a cada polaridade de xénero. E precisamente polo carácter imposto destes valores, convidáanos a rachar cos moldes prefixados, construírnos en liberdade e reclamar o dereito a “discursos poliédricos e mesmo contrapostos” (p.112) nos que unha oradora poida ser autoritaria nuns casos e se intimide noutros.

Tal e como afirma Moure, a versión clásica da análise da linguaxe que defendeu Robin Lakoff (1975) apuntaba que ás mulleres se lles negou o acceso aos estilos de fala prestixiosos pola súa posición social e que por iso posuían unha variante lingüística deficitaria. Esta hipótese pode suxerir que as mulleres gañarían autoridade empregando os privilexios lingüísticos dos homes. Polo contrario, Cameron (1994) é escéptica ante esta afirmación porque non acepta a existencia dun xeneolecto feminino. Esta lingüista considera que o xeito de falar dos homes e mulleres non é intrinsecamente diferente senón que é a condición social a que determina os privilexios lingüísticos das persoas. Neste punto, Moure acrecenta unha terceira alternativa que defende a reivindicación dun discurso caracterizado pola inseguridade na que foron educadas as mulleres. Esta afirmación distanciaríaa do posfeminismo porque intenta conxugar as teses do Queer coa posta en valor de trazos atribuíveis ao xénero feminino por un proceso de socialización: inclúe particularidades lingüísticas delimitadas polo feminismo da segunda vaga como a oratoria “humilde, dubitante, inclusiva” (p. 114). Esta hipótese resulta conflitiva porque aproxima a escritora a un movemento teórico moi discutido neste libro mais cuxos postulados tiñan unha forte presenza en *A palabra das fillas de Eva* (2005), unha obra escrita uns anos antes e situada a medio camiño entre a ficción literaria e o ensaio.

No plano práctico da depuración lingüística, Moure alerta dos problemas que pode suscitar o actual emprego das fórmulas inclusivas do tipo “galegos e galegas” que habitualmente se xustifican, con certa demagogia, baixo a pretensión de visibilizar o colectivo das mulleres dentro de grupos sexualmente heteroxéneos. Puntualiza que, a pesar da forte carga simbólica que implica a súa inclusión, a problemática destas fórmulas é que ao marcar as mulleres nun discurso tradicionalmente feito en masculino, estamos a situalas como un engadido. Para alén diso, critica a frecuencia con que estes recursos son incluídos exclusivamente na primeira parte dos discursos, convertendo unha posíbel solución nun procedemento ritualizado que non posúe conciencia política e, polo tanto, baleiro de significado.

Aplicando a perspectiva Queer, asumir na lingua escrita e oral as solucións “galegos e galegas” para paliar as discriminacións de xénero introduce un problema engadido: esa reiterada reduplicación pode acabar fortalecendo o binarismo tradicional e identificándoo coa sexualidade hexemónica. Alén diso, outros procedementos como crear parellas innecesarias do tipo “membro / membra” obríganos a denominar sempre o sexo. Tal e como afirma Moure, pode que non todo o

mundo desexa ser nomeado pola súa anatomía e nada ten que ver a aparencia coa construción social de xénero. Por todos estes motivos, apunta solucións que se veñen propondo nas últimas décadas como o uso de substantivos abstractos xenéricos do tipo “estudiantado” ou formas ortográficas innovadoras como “galeg@s, galegXs ou galeg*s”. Teresa Moure considera interesantes estes recursos por promoveren a disidencia e ofrecerem alternativas ás repeticións das solucións binarias. Así mesmo, terían a capacidade de exercer un maior poder de concienciación social ao obrigaren na lectura a escoller una opción fónica. Finalmente, tamén alude ao emprego do feminino xenérico, unha solución difícil de aceptar desde o punto de vista da gramática ou desde a ética que tenta evitar unha inversión acrítica dos roles de xénero. Non obstante, Moure contempla o seu valor positivo como provocación, especialmente cando é empregado por persoas *performadas* como homes.

Desde o meu punto de vista, este último ensaio de Teresa Moure é unha interesante achega que pretende convidar á rebelión colectiva e divulgar entre o público non especializado na lingüística as aproximacións do movemento Queer e o posfeminismo ao campo da linguaxe e a literatura. Nos estudos lingüísticos galegos apenas existen exemplos que analicen a variábel de xénero e por iso me parece un texto decisivo.

En definitiva, *Queer-emos un mundo novo* é un libro provocador que recolle a vontade de resistencia contra a heteronormatividade e pon en valor as ideas máis interesantes da teoría Queer. Constitúe unha proclama que defende o respecto á diversidade e reivindica a posibilidade de construímos o xénero dentro dunha ampla gama de grises, como aquilo que somos ou como todo o que pretendemos ser.

Referencias bibliográficas

- Cameron, D. (1994): *Feminism and linguistic theory*. Basingstoke: Macmillan
- Cameron, D. (1995) *Verbal hygiene*. London: Routledge
- Lakoff, R. (1975): *Language and woman's place*. S.L: Harper and Row
- Moure, T. (2005): *A palabra das fillas de Eva*. Vigo: Galaxia
- Moure, T. (2005): *Outro idioma é posible: na procura dunha lingua para a humanidade*. Vigo: Galaxia

NOEMI BASANTA LLANES